

ÇOCUKTA DİNÎ DUYGU VE GELİŞİMİ

Fatma GÜNER

Yeryüzünde insanın bulunduğu her zamanda ve mekânda din var olmuştur. İnsan, bağlanma ihtiyacı olan, aynı zamanda belirli durumlar karşısında gücü yetmeyen, aciz bir varlıktır. İnsanda bulunan bu ihtiyaç ve hâl, onu çeşitli üstün güç

arayışlarına yöneltmiştir. Bu da bize gösteriyor ki inanç bir ihtiyaç olarak hep vardır ve var olmaya devam edecektir.

Peki, insanlık tarihi boyunca var olan, insan hayatının vazgeçilmez bir yanı olarak kabul ettiğimiz din ve dinî hayat nedir? Din kelime-

sinin sözlüklerde geçen anlamı “yol, mezhep, millet, kanun, itaat” şeklinde karşımıza çıkar. Terim olarak ise dinin tanımını yapmak çok kolay değildir. Her alan ve kişi kendi bakış açısı ve öncelikleriyle dini açıklamaya çalışmışlardır. İslam dini ve kültüründe din “Akıl sahiplerini peygamberin bildirdi-

ği şeyleri kabule çağıran ilahi bir kanundur.” (Seyyid Şerif Cürcani) şeklinde tanımlanmıştır. Yani dini-miz bizim yaşam tarzımızdır, takip ettiğimiz yolumuzdur ve bu yolda kuralları koyan Allah'tır. Buna inanır, buna iman ederiz.

Allah'ın koymuş olduğu İslam yolunu seçtikten sonra, bu yolda yürürken hayat tarzımızın da uygun hâle gelmesi gerekir. Allah izin verirse de doğru yoldan sapmayız. Biz bu yolda yürürken isteriz ki ailemiz, evlatlarımız da izimizden gelsin. Hz. İbrahim'in her anne-babanın yürekten amin diyeceği bir duası vardır: “Rabbim, beni namazı hakkıyla eda eden bir kimse eyle! Züriyetimden de böyle kimseler var et! Rabbimiz, duamı kabul buyur.” (İbrâhim, 14/40.) Bu çok güzel bir dua, hayırlı bir istektir ancak çocuğumuzu bu yolda yürürken desteklememiz gerekir. Anne-babaların, öğretmenlerin, bir çocuğa dinî eğitim verirken çocuğun gelişimine zarar vermeden onun hangi dönemde nasıl özelliklere sahip olduğunu bilerek yaklaşım geliştirmeleri gerekir.

Öncelikle belirtmeliyiz ki Müslüman düşünürlere göre din duygusu çocukta doğuştan var olan bir duygudur. Dinî inancın tohumları insanın benliğinde bulunur. İslam kültüründe bu durum “fitrat” kavramıyla anılır. Bu görüşü destekleyen unsurlardan bir tanesi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) “Her çocuğu annesi fitrat üzere dünyaya getirir. Onun bu hâli konuşma çağına kadar devam eder. Sonra ebeveyni onu Yahudi, Mecusi ya da müşrik yapar.” hadis-i şerifidir. Gazali, insan ruhunun yaratılış itibarıyla Allah'ı bulacak güce sahip olduğunu kabul eder. İbn Haldun da çocuğun doğuştan kabiliyetle geldiğini

ve bunun geliştirilmesi gerektiğini söyler.

Dinî duygunun gelişimi açısından büyük bir öneme sahip olan yaş grubu 0-6 yaş aralığıdır. Bu yaşlar erken çocukluk dönemi olarak da adlandırılır. Bu dönem, çocuğun hayatında büyük bir öneme sahiptir. Normal şartlar altında dünyanın her yerinde bu yaş grubundaki çocuklar, benzer yaşlarda benzer

Din duygusu yanında sevginin önemli bir yeri vardır. Çünkü sevgi, diğer olumlu duyguları da besler. Sevilen varlığa bağlanılır ve güvenilir. Bu din ve Allah'a bağlanma konusunda da böyledir. Dinî eğitimin sevgi temelli bir şekilde verilmesi Allah'ı sevmeye, O'na bağlanmaya ve güvenmeyi beraberinde getirir.

gelişim özellikleri gösterirler. Din duygusunun gelişimi; fiziksel gelişim, bilişsel gelişim, dil gelişimi, psikomotor gelişim, ahlaki gelişim, sosyal gelişim ve duygu gelişiminden bağımsız değil, karşılıklı etkileşim içerisinde. Dolayısıyla bir çocuğun dinî duygularının anlaşılması için onun diğer gelişim özelliklerini de bilmemiz gerekir.

Bu gelişim özelliklerine kısaca baktığımızda:

Fiziksel gelişim bedeni oluşturan tüm organların gelişmesi, boyun uzaması, kilonun artışı, kemiklerin gelişmesi, kas, beyin ve sindirim, sinir, boşaltım, solunum sistemlerinin, duyu organlarının gelişimidir.

Psikomotor gelişim hareket gelişimi demektir. Fiziksel gelişimle beraber sinir sisteminin gelişimine paralel olarak hareketlerin isteğe bağlı olarak kazanılmasıdır. Çocuğun yürümeye başlamasından sonraki dönem yoğun bir motor gelişim evresidir. 6 yaşına kadar hızlı bir şekilde ilerler, 6 yaşından sonra ise yavaşlamaya başlar.

Bilişsel gelişim bireyin çevresindeki dünyayı anlama ve öğrenmesini sağlayan, aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişimidir. İnsanın bilişsel gücü onu diğer canlılardan ayırmaktadır. Biliş; dünyamızı öğrenmeyi ve anlamayı içeren zihinsel faaliyetler anlamına gelir ve algılama, bellek, muhakeme, düşünme ve kavrama süreçlerini kapsar. Bilişsel gelişim ile ilgili en önemli ve en bilinen çalışma Piaget'ye aittir. Piaget'nin bilişsel gelişimi inceleyen bir kuramı vardır. Dört dönemden oluşan bu kuramda 0-6 yaş grubu çocuğu içine alan kısım ilk iki dönemdir. Birinci evre olan duyu hareket dönemi 0-2 yaş arası dönem kapsar. Bu dönemde çocuk çevresini emme ve tutma, dokunma refleksleriyle tanımaya çalışır. İkinci evrede ise işlem öncesi dönemle karşılaşırız. 2-4 yaş arasındaki çocuklar bu dönemde simgesel düşünürler. Konular arasında mantıklı ilişki kuramazlar ve neden-sonuç ilişkisini anlayamazlar. Çocuk kendini olayların merkezinde görür, işlemleri tersine çeviremez, ayrıntıları dikkate almadan ilişkisiz objeler arasında bağlantı kurabilirler, güneşin hareket etmesi nedeniyle

canlı olduğunu düşünebilirler. Allah'ı insan şeklinde hayal edebilirler. Soruları bu yönde olabilir, bunlar çok doğal ve normal süreçlerdir. Bilişsel gelişim dinî duygu gelişimi için önemlidir, bilinmelidir ki din akıl sahiplerini muhatap alır.

Dil gelişimi insanı diğer canlılardan ayıran bir diğer özelliği onun dil yetisinin olmasıdır. Dilin yapısı ve gelişimi son derece karmaşıktır. Dil gelişimi çocuğun motor gelişimi ve bilişsel gelişimine paralel olarak ilerler. Bununla beraber çocuğun ilk dönemde dil gelişiminde çevresi ön plandadır. Çocuklar dili kazanırken ilk örnekleri olarak anne-baba ve yakın çevresindeki insanlar, kullandıkları dil ve kavramlar büyük önem kazanmaktadır. Yakın çevrenin çocuğun yanında dinî bir dil kullanması, çocuğun dili öğrenirken bu kavramlara yabancılaşmamasını sağlar.

Duygu gelişimi yapılan araştırmalar, çocuklardaki duygusal gelişimin hem olgunlaşma hem de öğrenme yoluyla oluştuğunu ortaya koymaktadır. Buna göre iç salgı bezlerindeki gelişim, duygusal davranışın oluşmasında temel oluşturur. Bu duygunun oluşumunun biyolojik aşamasıdır. Duygu oluşuktan sonra kişide meydana gelen tepkinin, yani dışa yansımalarının nasıl olacağı ise öğrenme yoluyla gerçekleşir. Duyguların öğrenilmesi deneme-yanılma, taklit ya da koşullanma yoluyla olur. Olgunlaşma ve öğrenmenin duygular üzerindeki etkisinden yola çıkarak farklı yaşlardaki kişilerin aynı duygusal davranışlara sahip olmadığını söyleyebiliriz. Yine aynı şekilde belirli bir yaşta tüm çocuklardan da aynı heyecan biçimlerini beklemek olanaksızdır. Duyguların oluşmasında çevre şartları ve o anki durumlar önemli rol oynar. Duygu-

lar, davranışlarımıza da yön verir. Sevdiğimizde nasıl davranacağımız, korktuğumuzda verdiğimiz tepkiler bizim sonradan öğrendiğimiz davranışlarımızdır. Kur'an'a karşı duyduğumuz saygı ve sevgi sonucu onu öperek alınımıza koymamız, ardından yüksek bir yere kaldırmamız, kültürümüzde öğrenmiş olduğumuz duygusal bir davranıştır.

Dinin de duygusal bir yanı vardır. Din duygusu da insanın yaşantısını etkileme gücüne sahiptir. Bu duygu, duygular içinde yüce ve aşkın bir duygu olarak kabul edilmiştir. Dinî duygu; dinsel objeler veya durumlar karşısında beliren pek çok duygunun ortak adıdır. Tanımlanması son derece zordur çünkü kişiler din karşısında hangi duygu kendisinde ağır basıyorsa o duyguyu temel almışlardır. İnsanın yaşadığı duruma göre duyguları; sevgi, korku, güven, bağlanma şekillerinde ortaya çıkabilir. Dinin bizde uyandırdığı duygu, dine karşı davranışımızı etkiler. Bir çocuk din duygusunu sevgiyle tattıysa sevgi dolu yaklaşımlar sergilerken korku merkezli bir duygu yaşayan çocuk korkuyla hareket eder.

Din duygusu yanında sevginin önemli bir yeri vardır. Çünkü sevgi, diğer olumlu duyguları da besler. Sevilen varlığa bağlanılır ve güvenilir. Bu din ve Allah'a bağlanma konusunda da böyledir. Dinî eğitimin sevgi temelli bir şekilde verilmesi Allah'ı sevmeye, O'na bağlanma ve güvenmeyi beraberinde getirir.

Dinî duygunun gelişimindeki en önemli faktörlerden biri güvendir. Güven kelimesi "korku, çekinme duymadan bağlanma duygusu" anlamına gelir. 0-1 yaş arasındaki dönem güven duygusunun kazanılmasında önemlidir. Bu yaşta çocuğun temel bakım gereksinimleri karşılanırsa çocukta güven, uyum

ve umut duyguları gelişir. Ayrıca dinî duyguların edinilmesi de bu dönemde başlar.

Bebeklik döneminde oluşan güven duygusu bağlanmaya dönüşür. Anne çocuk arasındaki güven temelli bağlanma, ilerleyen yaşlarda yerini Allah'a güvene ve bağlanmaya bırakır.

Korku her dinî heyecanda yer alan, zaman içerisinde yönlendirilmesine bağlı olarak yerini hayranlık, minnettarlık ve huşuya bırakabilen bir duygudur. Çocuğun din duygusu üzerindeki etkisi ise gördüğü eğitim ile ilgilidir. Genelde çocukta korkular 2-3 yaşlarında ortaya çıkar. Bu yaşlarda verilen eğitim sürecinde kullanılan kavramlar sevgi veya korku temelli bir din anlayışı oluşturabilir. Din veya kutsal nesne korkusuna "hagiophobia" denir. Bu korkunun oluşmasında geçmişte yaşanan travmatik olaylar, aile ve çevre etkisi vardır. Sürekli cehennemle ilgili kavramlarla büyütülen bir çocuğun dine yaklaşımı olumlu olmayacaktır. Kur'ani metot incelendiğinde bunun son derece yanlış olduğu, Allah'ın azap ayetlerinden hemen sonra rahmet ayetlerini indirdiği görülecektir. Eğitimin temeli korku olmamalıdır.

Buraya kadar baktığımızda ortaya çıkan şey şudur: Çocukta dinî duygu gelişimi sadece duygusal gelişime bağlı değildir. Çocuğun fiziksel, bilişsel, psikomotor ve dil gelişimi çocukta dinî duygu gelişimini etkilemektedir. Dinî gelişimin ilk belirtileri, çocukluğun ilk yıllarında ortaya çıkmaktadır. Bunun dinî hayatta nasıl ifade edileceği ise çocuğun fiziksel, bilişsel, motor ve dil gelişimi ile paralellik gösterir. Burada sözünü ettiğimiz kimi gelişimler olgunlaşmaya yani biyolojik süreçlere bağlıyken kimi gelişim sü-